

Тарас Федорів

в.о. директора Угринівського музею імені родини Марчаків, здобувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника

У статті висвітлюються взаємини визначних особистостей українського національно-визвольного руху — Провідника ОУН Степана Бандери й засновника Організації Євгена Коновальця. Розглядаються такі проблеми, як участь їх у створенні націоналістичних структур, налагодження збройного спротиву окупаційним режимам, тактика та стратегія розвитку право-радикальної політичної течії в Україні 30-50-их років ХХ століття.

Ключові слова: ОУН, УВО, націоналістичний рух, Є. Коновалець, С. Бандера.

The article highlights relationships between the outstanding personalities of the Ukrainian liberation movement — the leader of the OUN Stepan Bandera and its founder Yevhen Konovalets. Their contribution to network building, birth of the armed resistance as well as a strategy and tactics of the development of right-radical movement in Ukraine in 1930-50s are analyzed.

Key words: the OUN, the UVO, nationalist movement, Y. Konovalets, S. Bandera.

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ І СТЕПАН БАНДЕРА: ВЗАЄМИНИ ПРОВІДНИХ ДІЯЧІВ ОУН

Євген Коновалець — засновник і перший Провідник Організації Українських Націоналістів (ОУН) та Степан Бандера — Крайовий Провідник ОУН, згодом Провідник Революційної ОУН — знакові фігури історії українського національно-визвольного руху ХХ століття. Кілька років тому українська спільнота урочисто відзначала 100-ліття від дня народження С. Бандери, тепер вшановуємо 120-літній ювілей Є. Коновальця. Названим діячам присвячена доволі об'ємна література. Найбільше уваги висвітленню їхніх життєписів приділяють українські автори, з-під пера яких вийшли як об'ємні монографії¹, так і різноманітні збірники²; численними є статті у друкованих та електронних засобах масової інформації³. Враховуючи тісні прижиттєві контакти Є. Коновальця із С. Бандерою, звернення до біографії одного майже автоматично означає заглиблення у факти з життя іншого. Однак доводиться констатувати, що значні обсяги писань і частота їх тиражування не обов'язково означають глибину аналізу такої важливої теми як взаємини двох провідників⁴. Націоналісти, особливо сучасні члени тих чи інших відламів ОУН, сприймають минулі події суб'єктивно, на жаль, продовжуючи традиції патріотичної роботи Організації, підтримують полум'я непорозумінь, суперечок або й конфронтації між різнофракційними послідовниками колись монолітної потуги. Тож чи не вперше робимо спробу дещо систематизувати й проаналізувати факти і обставини із взаємин між названими керманічами ОУН.

¹ Ковальчук М. На чолі січових стрільців: військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр. — К., 2010. — 288 с.; Сватко Я. Євген Коновалець — творець ОУН. — Л., 2006. — 64 с.; Арсенич П. Степан Бандера та його родина. — 2008. — 368 с.; Перепічка Є. Феномен Степана Бандери. — Львів, 2006. — 740 с.; Мірчук П. Степан Бандера — символ революційної безкомпромісовості. — Нью-Йорк, 1961. — 158 с.; Дужий П. Степан Бандера — символ нації. — Львів, 1996. — Ч. II. — 383 с.; Сватко Я. Місія Бандери. — Львів, 2008. — 64 с.

² Коновалець Є. Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки... — К.: Темпора. — 272 с.

³ Сватко Я. Наукові проблеми, зв'язані з вивченням особи С. Бандери й ОУН [Електронний ресурс]. Режим доступу: maidan.org.ua/static/mai/1235914408.html

⁴ Федорів Т. Пізнаючи Бандеру // Дзвони Підгір'я (Калуш). — 2003. — 11 червня.

Є. Коновалець і С. Бандера були представниками різних поколінь галицьких українців. Євген народився 14 червня 1891 р. у Зашкові на Жовківщині у вчительській родині, навчався в Академічній гімназії у Львові, студював право на юридичному факультеті Львівського університету. Від студентських років вів активну громадсько-політичну діяльність, зокрема, брав участь у боротьбі студентства за український університет у Львові. У 1912 р. став секретарем львівської філії «Просвіти», був членом «Академічної громади», 1913 р. обраний до складу головної управи Українського студентського союзу, незабаром став членом Української національно-демократичної партії⁵. Разом з Андрієм Бандерою та Андрієм Мельником співпрацював із журналом «Молода Україна»⁶. Найбільший вплив на молодого Є. Коновальця мали Іван Боберський (відомий західноукраїнський педагог та пропагандист спорту), акт Мирослава Січинського та знайомство з наддніпрянською еміграцією (особливо з Дмитром Донцовим)⁷.

Степан походив зі священничої родини на Калущині (народився в Старому Угринові 1 січня 1909 р.), закінчив Стрийську гімназію, далі вчився на рільничому факультеті Львівської політехніки. З юних років він, значною мірою під впливом батькового прикладу (о. Андрій був послом парламенту Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), розмов про Україну, що часто точились між угринівським парохом та його гостями — знаними в краї діячами, активно включився до діяльності в «Просвіті», «Пласті», був членом українського товариства студентів Політехніки «Основа» та членом управи Клуба студентів-рільників, деякий час працював в бюро товариства Сільський Господар, в Українському студентському спортовому клубі, у товариствах «Сокіл-Батько» і «Луг» у Львові⁸.

Події Української революції, що були особливо бурхливими на західноукраїнських землях у 1918—1919 рр., безпосередньо

впливали як на Є. Коновальця, так і на С. Бандеру. Якщо перший перебував у вирі подій, то другий, в силу юного віку, переживав численні зміни влади, наступи та відступи своїх та чижинецьких військ як член сім'ї члена парламенту ЗУНР, одного з найактивніших організаторів українського державного життя на Калущині о. Андрія Бандери⁹.

Після того, як 6 грудня 1919 р. на нараді Головного отамана з представниками уряду та військовими керівниками УНР було прийняте рішення про розформування українських регулярних частин, Є. Коновалець видав наказ про самодемобілізацію підрозділів Січових стрільців. У листопаді 1919 р. Є. Коновалець потрапив у польський табір для полонених у Луцьку. Навесні 1920 р., звільнившись з ув'язнення, перебрався в Чехословаччину. Намагався у порозумінні з Симоном Петлюрою організувати з інтернованих бійців Української Галицької Армії, що перебували в Чехословаччині, і українських полонених з таборів в Італії військово формування та робив спроби організувати збройне підпілля на окупованих українських землях¹⁰.

Родина С. Бандери, зазнавши поневірянь під час воєнних дій (переховувались у Ягільниці на Тернопільщині), тільки в 1920 р., після повернення і легалізації глави сімейства — о. Андрія, змогла знову менш-більш спокійно поселитись в рідній домівці¹¹. С. Бандера писав про події 1918—1919 рр. у своїй автобіографії: «У жовтні-листопаді 1918 р., як несповна десятирічний хлопець, я пережив хвилюючі події відродження і будови української держави. Мій батько належав до організаторів державного перевороту в Калуському повіті (з лікарем д-ром Курівцем) і я був свідком формування ним з селян довколишніх сіл військових відділів, озброєних захищеною в 1917 р. зброєю. Від листопада 1918 р. наше родинне життя стояло під знаком подій у будівні українського державного життя та війни в обороні самостійности. Батько був послом до парламенту Західно-Української Народної Республіки — Укра-

⁵ Вятрович В. Коновалець — герой України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surta.mou.su/publ/1-1-0-3509>

⁶ Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали / Ред. і упоряд. М. Посівнич. — Тернопіль: Астон, 2008. — С. 400.

⁷ Грицай О. Життя і діяльність Євгена Коновальця до революції 1917 року // Євген Коновалець та його доба. — Мюнхен, 1974. — С. 31.

⁸ Федорів Т. Наш Бандера. — Івано-Франківськ, 2008. — С. 12.

⁹ Дем'ян Г. В. Бандера Андрій Михайлович // Енциклопедія Сучасної України. — Т. 2. — К., 2003. — С. 189—190.

¹⁰ Мірчук П. Євген Коновалець — лідер українського визвольного руху. — К., 2008. — С. 15.

¹¹ Федорів Т. У рідному селі Степана Бандери // Освіта. — 1998. — 25 лютого. — 4 березня.

їнської Національної Ради в Станиславові і брав активну участь у формуванні державного життя в Калущині. Особливий вплив на кристалізацію моєї національно-політичної свідомості мали величні святкування і загальне одушевлення злуки ЗУНР з Українською Народною Республікою в одну державу, в січні 1919 р.

У травні 1919 р. Польща вжила у війні проти української держави армію ген. Галлера, яка була зформована й озброєна державами Антанти з призначенням до боротьби з большевицькою Москвою. Під її перевагою фронт почав пересуватися на схід. Разом з відступом Української Галицької Армії подалася на схід ціла наша родина, переїхавши до Ягольниці біля Чорткова, де ми зупинилися. Тут замешкали у дядька (брата матері) о. Антоновича, який був там парохом. У Ягольниці ми пережили тривожні й радісні моменти великої битви т. зв. Чортківської офензиви, що відкинула польські війська на захід. Але через брак військового постачання припинилася офензива української армії. Знову мусів початися відступ, цим разом за річку Збруч. Усі чоловіки з моєї родини, в тому числі й батько, як військовий капелян у рядах УГА, перейшли за Збруч в половині липня 1919 р. Жінки й діти залишилися в Ягольниці, де пережили прихід польської окупації. У вересні того ж року моя мати, разом із дітьми, повернулася до родинного села — Угринова Старого.

Мій батько перебув усю історію УГА на “Великій Україні” (тобто на Наддніпрянщині) в роках 1919—1920, боротьбу з большевиками й біломосковськими військами, тиф. До Галичини він повернувся літом 1920 р. Спершу укрався перед польськими офіційними органами з уваги на переслідування українських політичних діячів. Восени того ж року батько повернувся на попереднє становище пароха в Угринові Старому»¹².

Поразка національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. та окупація України чотирма державами спонукали Є. Коновальця до пошуку нових методів боротьби за незалежність України. У цих обставинах Є. Коновалець створив принципово нову організацію, яка б в умовах підпілля могла ефективно боротися проти окупаційних режимів. У серпні 1920 р. постала Українську Військову

Організацію (УВО) (хоча сама організація як єдине ціле утворилася лише восени 1921 р.)¹³. 20 липня 1921 р. Є. Коновалець повернувся до Львова і очолив Начальну команду УВО. Був активним противником Другого Зимового походу Армії УНР, розуміючи його безперспективність¹⁴.

Як Є. Коновалець, так і С. Бандера гірко переживали поразку українців у боротьбі за незалежність, обоє вони прийшли до переконання, що однією із причин поразки було захоплення інтернаціоналістсько-лівацькими утопіями. Є. Коновалець казав: «З соціалістами держави не збудуємо». В той же час він наголошував на важливості самого факту боротьби патріотів за кращу долю свого народу: «У вогні перетоплюється залізо на сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю»¹⁵.

С. Бандера у своєму «Слові до українських націоналістів-революціонерів», виданому окремою книжечкою у 1948 р., писав: «Не може більше повторитися лихо з 1917 року, коли федералістична концепція сплутала будівництво української державности, приголомшила здоровий національно-політичний інститут народу й обеззброїла його перед більшовицьким підступом і наступом»¹⁶.

Від грудня 1922 р. Є. Коновалець був змушений жити в еміграції у Чехословаччині, Німеччині, Швейцарії та Італії. У листопаді 1927 р. за його ініціативою на одній з нарад УВО було вирішено створити єдину революційно-політичну організацію, діяльність якої ґрунтувалася б на націоналістичній ідеології та поширювалася на всі українські землі. 28 січня — 3 лютого 1929 р. на Першому Конгресі українських націоналістів у Відні було створено ОУН¹⁷.

С. Бандера від 1927 р. належав до УВО, зі створенням ОУН влився до її лав. В ОУН Бандеру рекомендував його старший товариш Степан Охримович. Спочатку його призначили відповідальним за загальноорганізаційний стан ОУН у Калуському повіті, роботу студентських осередків і залучили до референтури про-

¹³ Баган О. *Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї*. — Дрогобич, 1994. — С. 37.

¹⁴ Сватко Я. *Євген Коновалець — творець ОУН*. — Львів, 2006. — С. 25.

¹⁵ Цит за: *Переписки Є. Феномен Степана Бандери*. — Львів, 2006. — С. 82.

¹⁶ Бандера С. *Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном // Перспективи Української Революції*. — К., 1999. — С. 86.

¹⁷ Мірчук П. *Нарис історії Організації Українських Націоналістів (1920—1939 рр.)*. — Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. — С. 129.

¹² Бандера С. *Мої життєписні дані // Перспективи Української Революції*. — К., 1999. — С. 16—17.

паганди. У 1930 р. очолював технічно-видавничий відділ, згодом відповідав за поширення підпільних видань на західноукраїнських землях. У 1931 р. у відання С. Бандери передали відділ постачання підпільних видань з-за кордону. Того ж року призначений референтом пропаганди в КЕ ОУН, яку на той час очолював С. Охримович, а 1932 р. — заступником Крайового провідника (далі — КП) ОУН¹⁸. За цей час С. Бандеру шість разів арештовували: в листопаді 1928 р. — за вшанування 10-ої річниці Листопадового зриву; 14.XI.1930 р. заарештований разом із батьком за антипольську пропаганду; влітку 1931 р. затриманий на декілька днів у с. Войнилів біля Калуша за спробу переходу польсько-чеського кордону; 1931 р. просидів три місяці у слідчій тюрмі у зв'язку з вбивством комісара поліції у Львові Е. Чеховського; 10.III.1932 р. затриманий у м. Тешин; 2.VI.1933 р. заарештований у м. Тчев під час поїздки зі Львова до Данціга¹⁹.

Особисті контакти С. Бандери з Є. Коновальцем були не такими вже й частими. За польськими даними, у серпні 1931 р. вони зустрілись у Карлсбаді (тодішня Чехословаччина). Ближчим було їхнє знайомство під час Віденської конференції ОУН у Празі (1932 р.)²⁰. Наслідком цих контактів стало висунення С. Бандери на провідні пости в Крайових структурах ОУН. Коли молодий провідник-студент фактично, а потім і формально очолив КЕ ОУН, то його взаємини із першою особою Проводу Українських Націоналістів стали більш регулярними. Зокрема, у 1933 р. відбулося декілька зустрічей у Данцігу та Берліні²¹, на них обговорювалась тактика і стратегія подальших дій ОУН на західноукраїнських землях в обставинах, що швидко змінювались, особливо з огляду на міжнародну ситуацію. Саме в ході цих консультацій було сплановано ряд май-

бутніх резонансних акцій. Замахи бойовиків ОУН на чільних представників польської окупаційної влади, радянського режиму, що нищив українство Сходу Голодомором, окремих прислужників з галицького середовища мали вивести всю національно-визвольну боротьбу націоналістичного підпілля Західної України на новий якісний рівень. І справді, відхід від так званих «ексів» до цілеспрямованих терактів проти співробітника консульства ССРСР у Львові Олексія Майлова, міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького²² мав величезний розголос не тільки в Польщі. Особливим етапом у зростанні чисельності прихильників націоналістичного руху стали Варшавський та Львівський судові процеси, де С. Бандера проявив справжню незламність і силу волі²³.

Призначенням на відповідальний пост в Організації С. Бандери Є. Коновалець зробив спробу різко омолодити й осучаснити її. За кілька років Є. Коновалець дипломатично проводив непомітні кадрові зміни, на місце ветеранів УВО прийшли студенти, а сама УВО стала однією з референтур ОУН. Крім ідейних принципів функціонування суспільних структур, важливими є способи побудови структур та принципи взаємодії між різними ланками організації. С. Бандера мав талант бачити наскрізь, яким чином структура, утворена з окремих людей, проектується на суспільство, як її поєднати з іншими такими ж ланками, щоб отримати потрібний результат — готовність народу до національної революції. Свою концепцію суспільної архітектури ОУН С. Бандера презентував у 1933 р. і був призначений Крайовим провідником. Від того часу можна говорити лише про вдосконалення структури ОУН як відповідь на нові вимоги доби. Концепція С. Бандери дозволила розбудувати Організацію до 20000 заприсяжених членів напередодні радянсько-німецької війни. Це незважаючи на втрати, понесені у боротьбі з польськими і радянськими спецслужбами, дворічні (1939—1941) вивезення в Сибір. ОУН навчилася регенеруватись та обертати дошкульні втрати у свої здобутки. Її члени, які загинули під час бойових акцій, ставали прикладами для нових націоналістів²⁴.

²² Zelenski W. *Zabójstwo ministra Pierackiego*. — Warszawa, 1995. — S. 106.

²³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДАІА України у Львові). — Ф. 205 (Акт обвинувачення С. Бандери та інших членів ОУН на Варшавському судовому процесі). — Оп. 1. — Спр. 3125. — Арк. 56.

²⁴ Сватко Я. *Євген Коновалець — творець ОУН*. — Львів, 2006. — С. 41.

¹⁸ Посівнич М. *Молодість Степана Бандери // Степан Бандера: документи й матеріали (1920—1930) / Упоряд. і ред. М. Посівнич*. — Львів, 2006. — С. 9.

¹⁹ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. 27 (Особова справа студента Львівської Політехніки Бандери Степана). — Оп. 5. — Спр. 377. — Арк. 377; Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІФО). — Ф. 230 (Справа про арешт о. Андрія Бандери по звинуваченню в організації мітингу в честь polegлих воїнів УГА). — Оп. 1. — Спр. 161. — Арк. 5; ДАІФО. — Ф. 2 (Донесення Калузького повітового управління польської поліції). — Оп. 3. — Спр. 223. — Арк. 3; Федорів Т. *Перший арешт Степана Бандери // Вісник історико-меморіального музею Степана Бандери (Старий Угринів)*. — 1999. — №1. — С. 5.

²⁰ Дужий П. *Степан Бандера — символ нації*. — Львів, 1996. — Ч. II. — С. 39.

²¹ Климишин М. *В поході до волі. Споми́ни у 2 т.* — Т. 1. — Торонто, 1975. — С. 49.

Безпосередньою причиною зміни керівництва КЕ ОУН була невдала організація акції (напад на пошту) в Городку у 1932 р., у результаті чого на лаві підсудних, а потім і на шибениці опинились Василь Білас і Дмитро Данилишин²⁵. Їхня мужня поведінка на суді перед загрозою смерті, виступи проти польської окупаційної влади справили велике позитивне враження на українську громадськість Галичини. Разом з тим, у членів Проводу українських націоналістів були підстави для невдоволення самою організацією нападу. Загибло чотири бойовики, крім того, замість очікуваної дуже великої суми було забрано трохи більше 3 тисяч злотих. Результатом цього невдоволення стало проведення розслідування та організаційний суд. Про нього у своїх спогадах писав учасник акції Євген Врецьона: «У березні 1933 я прибув з Праги, де закінчував студії, до Берліну. Це був час підготовки передконгресової конференції ОУН. У Берліні я вдруге зустрівся з полк[овником] Коновальцем, який у той час постійно жив у Женеві... Процес закінчився виправданням Б. Кордюка, який у той час був крайовим провідником»²⁶.

Є. Коновалець, користуючись на той час величезним авторитетом не тільки поміж українськими громадсько-політичними силами, а й на міжнародній арені, зумів організувати для української справи широкий «фронт» підтримки з числа країн — опонентів Польщі, налагодити систематичну підтримку, в тому числі й фінансову, наприклад, з боку Литви, Німеччини. Це давало можливість значно активізувати забезпечення бойових акцій ОУН. Своєю чергою, посилення збройних виступів оунівців-крайовиків, зорганізованих С. Бандерою, надавало дипломатичним зусиллям Є. Коновальця за кордоном зовсім іншого, набагато вагомішого звучання. Коли Крайовий провідник опинився у польських тюрмах внаслідок вбивства бойовиками ОУН міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького²⁷, його пост зайняв, за рішенням ПУН, Лев Ребет. Розроблялось кілька планів визволення С Банде-

ри, однак жоден з них не був реалізований. Згодом недостатня підтримка зусиль «крайовиків» націоналістами із еміграційного середовища стала одним з пунктів зі списку претензій «бандерівського» крила ОУН до «мельниківців». Прихильники С. Бандери вважали, що тодішнє оточення Є. Коновальця свідомо зволікало або й просто вчиняло перешкоди, не інформувало Провідника з цього приводу, тому що тим, хто сам хотів зайняти провідні позиції в ПУН, невігідною була поява за кордоном овіяного ореолом героя-борця, діяльного і безкомпромісного С. Бандери²⁸.

Наближення війни вело до активізації її потенційних учасників. Особливих зусиль для нейтралізації українського націоналістичного руху, який міг стати вирішальним фактором у майбутній боротьбі за створення української держави, докладало керівництво ССРСР. Агентура радянських спецслужб посилено працювала на «нейтралізацію» Є. Коновальця.

Є. Коновалець загинув у Роттердамі (Голландія) в результаті спецоперації, проведеної спецслужбами ССРСР. Вбивство виконав співробітник НКВД Павло Судоплатов (пізніше — керівник розвідувально-диверсійного управління НКВД ССРСР, генерал КГБ). У листопаді 1937 р. П. Судоплатова прийняв особито Й. Сталін й поставив завдання розробити план «нейтралізації» керівництва ОУН. Через тиждень у Кремлі П. Судоплатов доповів про план ліквідації голови ОУН Йосифу Сталіну, керівникові НКВД Ніколаю Єжову та голові Центрального виконавчого комітету УРСР Григорію Петровському. Останній заявив, що Є. Коновальцю заочно винесено смертний вирок²⁹.

23 травня 1938 р. П. Судоплатов передав Провідникові ОУН у Роттердамі в кафе готелю «Атланта» вибухівку, закамouflьовану підривниками НКВД під коробку цукерок з українським орнаментом як подарунок «від друзів». Після того, як коробку перевернули у горизонтальне положення, вона вибухнула.

Про те, що вбивство Є. Коновальця сприймалось серед українців як дуже болісна втрата, свідчить такий факт: у родинному селі С. Бандери Старому Угринові біля сільської церкви В'їзду

²⁵ Чайковський Д. Білас і Данилишин. — Нью-Йорк, 1969. — С. 205.

²⁶ Черченко Ю. Листи Омеляна Сеника до Євгена Коновальця [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uashch/2006_11/S725-732.pdf

²⁷ ЦДІА України у Львові. — Ф. 205. — Оп. 1. — Спр. 3126 (Вирок Варшавського суду 1936 р. по справі Бандери та інших).

²⁸ Балей П. Фронта Степана Бандери в ОУН 1940 року. Причини і наслідки. — Las Vegas, NV, 1997. — С. 64.

²⁹ Веденєв Д. ОУН і зарубіжні спецслужби (1920—1950-ті рр.) // Український історичний журнал. — 2009. — № 3. — С. 135.

Степан Бандера (зліва) покладає квіти на могилу Євгена Коновальця під час відзначення 20-х роковин його загибелі. Роттердам, 23 травня 1958 р.

Господа в Єрусалим, за переказами старожилів Петра Федоріва, Михайла Перегіняка, Петра Василіва³⁰), саме тоді з'явилась символічна могила засновника ОУН. Її насипали місцеві хлопці, вихованці С. Бандери, його недавні сільські товариші. Коли в радянські часи були поруйновані всі символічні могили Борцям за волю України по всій Галичині, то про «могилу Коновальця» під угринівською церквою радянська влада так і не довідалась, і вона дивом була збережена до наших днів майже у незмінному вигляді³¹. Те, що близькі до С. Бандери сільські хлопці, навіть коли

його вже не було з ними, за власною ініціативою в такий спосіб вшанували Є. Коновальця, переконливо засвідчує, яку повагу до Провідника прищепив їм їхній односедець.

У виданій у 1962 р. Українським видавництвом у Мюнхені німецькою мовою книзі «Petlura—Konowalez—Bandera von Moskau ermordet» (упорядник Степан Ленкавський) звернуто увагу на політичне тло, на якому розгортались трагічні для українства події. «Вбивця Коновальця, агент НКВД грав роль кур'єра, відправленого нібито від національно-революційної большевицької організації в Радянській Україні... 1938-й рік, коли був убитий Коновалець, був роком, коли західні демократії не в змозі були нічого адекватного протиставити трьом агресивним країнам: Німеччині, Італії та Японії... Майже трирічний термін громадянської війни в Іспанії не лише продемонстрував слабкість російського большевизму, а й технічну досконалість тогочасної німецької зброї... За умови зіткнення двох протилежностей, конфлікт яких був неминучим, у Москві було вирішено негайно придушити будь-які потенційні джерела внутрішньої опозиції, які могли підірвати радянську імперію. Тому після таких успіхів Гітлера як аншлюс Австрії, запланованого розчленування Чехословаччини та нападу на Польщу було взято курс на знищення невдоволених серед інтелігенції, в армії, адміністративному і партійному апараті, далі — взялись за ворогів Сталіна за кордоном. Варто згадати такі імена ідейних ворогів Й. Сталіна з комуністичного табору, як Лев Троцький, Лев Седов, Рудольф Клемент. Оскільки Україна була найважливішою ланкою для большевицької влади, мішенню спецслужб СРСР став і Євген Коновалець»³².

Непоправна втрата стала фатальною для ОУН. Смерть Є. Коновальця призвела спочатку до кризи, а згодом до розколу ОУН. Вона викрила фундаментальні розбіжності між членами ОУН у Західній Україні та членами ПУН, які жили за кордоном. Краєві кадри прагнули відстоювати авторитарні методи під впливом ідей Дмитра Донцова, який пропагував культ сили. Старші провідники ОУН, хоча й не цурались терору, були більш поміркованими.

Після смерті Є. Коновальця ПУН очолив полковник Андрій Мельник. 27 серпня 1938 р. в Римі відбувся Другий Великий збір

³⁰ Спогади вказаних осіб зберігаються у фондах Історико-меморіального музею Степана Бандери в Старому Угринові, деякі з них опубліковано: Згадують друзі-сподвижники, однодумці та знайомі // Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах / Упор. Г. Дем'ян. — Львів, 2006. — С. 160-382.

³¹ Федорів Т. Обереги пам'яті бандерівського краю [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://prostrir.museum/publications/ua?id=1279>

³² Lenkowskyj S., Kowalewskyj M., Schtykalo D., Tschajkowskyj D., Mudryk S. Petlura—Konowalez—Bandera von Moskau ermordet. — Munchen, 1962. — С. 10.

українських націоналістів, який офіційно затвердив А. Мельника на посаді Голови ПУН і надав йому титул «вождя», проголосивши його відповідальним лише «перед Богом, нацією і своїм власним сумлінням»³³.

Група молодих націоналістів на чолі зі С. Бандерою, яка після окупації Польщі Німеччиною повернулася з тюрем, домагалася від ПУН та його голови А. Мельника зміни тактики ОУН, а також усунення з ПУН кількох його членів (Ярослава Барановського, Омеляна Сеника та Сидора Чучмана). Конфлікт набрав гострих форм і призвів до розколу. Прихильники Бандери в лютому 1940 р. утворили Революційний провід ОУН (наступні назви — ОУН(б), ОУН(сд), ОУН(р)).

Початок війни між Третім Райхом і СРСР приніс С. Бандері новий арешт, тепер з боку нацистської влади. 30 червня 1941 р. у Львові було проголошено відновлення Української Держави і створено уряд на чолі з Ярославом Стецьком, а вже 3 липня у Кракові був заарештований С. Бандера³⁴ як ініціатор кроку, що виявився неугодним для нових окупантів української землі. Восени 1944 р., вийшовши з німецького концтабору, Провідник ОУН (б) очолив подальшу боротьбу, яка трансформувалась у створення Закордонних частин (ЗЧ) ОУН³⁵. На Крайовій ширшій нараді Проводу ОУН (б) на українських землях у лютому 1945 р., що була трактована як частина Великого Збору ОУН (б), обрано нове Бюро Проводу в складі С. Бандери, Р. Шухевича, Я. Стецька. Цей вибір підтвердила Конференція ЗЧ ОУН (б) 1947 р., і тоді С. Бандера став знову Головою Проводу всієї ОУН (б). Як Провідник ОУН (б), С. Бандера у післявоєнний час вирішив далі продовжувати збройну боротьбу проти СРСР. Він інтенсивно організував крайовий зв'язок і бойові групи ОУН (б), які втримували контакт з Краєм аж до його смерті³⁶.

Кремль інспірував нові розколи в українському націоналістичному русі³⁷. У 1948 р. в ЗЧ ОУН (б) з'явилась опозиція, якій С. Бандера протиставився в ідейній, організаційній і політичній площинах. У грудні 1950 р. С. Бандера пішов з посту Голови Проводу ЗЧ ОУН (б). 22 серпня 1952 р. він також покинув пост Голови Проводу всієї ОУН (б). 1955 р. відбулася 5 Конференція ЗЧ ОУН (б), яка знову обрала Головою Проводу ЗЧ ОУН (б) С. Бандеру.

Кілька останніх років були плідними для українського націоналістичного руху. Поборовши внутрішні непорозуміння, ОУН на чолі з С. Бандерою з новою енергією взялась за розбудову антикомуністичного спротиву. Сам Провідник докладав значних зусиль для безпосередньої роботи на теренах України. Своєрідним маніфестом єднання українських націоналістів — спадкоємців Є. Коновальця стало вшанування його пам'яті у 20-ліття смерті в Роттердамі представниками різних еміграційних середовищ, насамперед, особисто А. Мельником і С. Бандерою. Символічно, що саме тут Провідника ОУН вперше побачив майбутній вбивця Богдан Сташинський³⁸. У своєму виступі 25 травня 1958 р. над могилою засновника ОУН С. Бандера сказав: «Євген Коновалець... — це одна з найбільших, найсвітліших постатей у період будування і збройної оборони Української Держави 1917—20 років. Після знищення Української Держави і захоплення Земель України ворожою військовою навалою, Він стає основоположником, організатором і провідником націоналістичного визвольного руху, що продовжує національно-визвольну боротьбу за державну самостійність України революційними методами. Змістом усього життя славної пам'яті Євгена Коновальця було повне самопосягати і послідовне змагання за волю свого народу, за здійснення на українській землі, в українській державі християнських засад, загальнолюдських і національних ідеалів — волі, правди і справедливості. Невмирущість великої ідеї увіковічує й опромінює пам'ять покійного Полковника, бо Він зробив дуже багато для закріплення і перемоги цієї ідеї. Організація Українських Націоналістів і весь національно-визвольний рух встоялися в боротьбі з большевицькою Москвою й

³³ Баган О. *Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї*. — Дрогобич, 1994. — С. 187.

³⁴ Косик В. *Україна в Другій світовій війні*. — Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. — С. 136.

³⁵ *ОУН у світлі постанов Великих зборів, Конференцій та інших документів з боротьби: 1929—1955*. — С. 67.

³⁶ Федорів Т. *Громадсько-політична діяльність Степана Бандери в післявоєнні роки (1945—1953) // Галичина*. — 2009. — № 15—16. — С. 449—467.

³⁷ Кук В. *До історії конфлікту між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР (роз'яснення «документів», що їх у 1951—1953 роках отримав ЗП УГВР за кордоном від «ОУН-УГВР в Україні») // Воля і Батьківщина*. — Львів, 1999. — Ч. 1. — С. 81.

³⁸ Мудрик С. *Спогади про Степана Бандеру*. — Львів, 1999. — С. 24.

іншими наїзниками на Україну, закріпили й поширили свої впливи в українському народі через те, що вірно й послідовно йдуть шляхом Євгена Коновальця»³⁹.

Як твердив С. Бандера, «Большевицька Москва добре оцінила незаступимість полковника Коновальця, як Провідника українських національно-визвольних змагань, українського націоналістичного руху»⁴⁰. Ці ж слова можна віднести і до самого С. Бандери. Смерть Й. Сталіна й послаблення большевицького режиму в УРСР створили умови для посилення самостійницьких течій⁴¹. Все це й спонукало кремлівську верхівку до організації справжнього полювання на керманіча ЗЧ ОУН. Один із багатьох замахів виявився вдалим, і 15 жовтня 1959 р. С. Бандера загинув від руки агента КДБ⁴².

У згаданій вище праці С. Ленкавського читаємо: «1959-й рік, коли був убитий Степан Бандера, став часом ускладнень для росян у зовнішній політиці. Загострилися взаємини Заходу і СРСР. Тож за аналогією із попереднім вбивством [Коновальця], замах на Бандеру був обраний як превентивний захід, що мав гарантувати комуністичних верховодів від таких сюрпризів на Україні, які вони мали в Лаосі, Берліні; потужний український рух був також фактором впливу на радянську політику в країнах Східної Європи, які Хрущов намагався повністю опанувати»⁴³.

Своєрідною «післямовою» до історії взаємин С. Бандери і Є. Коновальця стали події 90-х років ХХ ст. У ніч з 9 на 10 липня 1991 р., майже за місяць до проголошення незалежності України, у рідних селах обох провідників пролунали руйнівні вибухи — було висаджено в повітря встановлені коштами і зусиллями громадськості їхні пам'ятники в Старому Угринові і Зашкові⁴⁴. Цим конаюча вже в передсмертних конвульсіях комуністична окупаційна влада продемон-

струвала, кого вона вважає найбільшими своїми ворогами. Згодом монументи обом провідникам знову постали на рідних обійстях⁴⁵.

Свого часу Михайло Грушевський казав про те, що якщо українцям пощастить виховати в своїй державі одне покоління, то Україну вже ніхто не зламає. Символічно, що 20-ліття вільного розвитку нашої держави збіглося з ювілейним вшануванням пам'яті засновника ОУН Є. Коновальця. В цьому контексті дещо несправедливим виглядає позиція недавнього керівництва України, яке проголосило героєм України С. Бандеру⁴⁶, але не посміло чомусь видати аналогічний Указ стосовно Є. Коновальця.

Підсумовуючи, мусимо наголосити, що Є. Коновалець і С. Бандера були і залишаються в пам'яті українського народу вірними його синами, що покладали життя в ім'я ідеї, в яку щиро і беззастережно вірили — визволення України. Вони стали на шлях борні та діяли по-різному: Є. Коновалець зі зброєю в руках особливо відзначився на теренах Центральної України, С. Бандера виявив себе талановитим організатором збройних акцій на Західній Україні, продовжували ж свою звитягу обидва на чужині, де й закінчили життя від підступних ворожих рук. Їхнє життя обривалось тоді, коли масштаби дій ОУН досягали значних розмірів і окупанти українських земель вбачали в них реальну загрозу своєму пануванню. Фізично усунувши провідних українських діячів-самостійників, Кремль сподівався знищити, паралізувати український організований спротив, але попри ці зусилля незалежна Україна, за яку боролись Є. Коновалець і С. Бандера, таки постала на карті Європи.

³⁹ Бандера С. Над могилою Євгена Коновальця // *Перспективи Української Революції*. — К., 1999. — С. 594.

⁴⁰ Там само. — С. 596.

⁴¹ Мемуари Н. С. Хрущева // *Вопросы истории*. — 1981. — № 8. — С. 94.

⁴² Збірка документів про вбивство Степана Бандери. — Торонто; Нью-Йорк; Мюнхен; Лондон; Мельбурн, 1989. — С. 74.

⁴³ Lenkavskyj S., Kowalewskyj M., Schtykalo D., Tschajkowskyj D., Mudryk S. *Petlura-Konowalez-Bandera von Moskau ermordet*. — Munchen, 1962. — С. 63.

⁴⁴ Федорів Т. Меморіальні музеї Степана Бандери: стан і перспективи розвитку // *Визвольний шлях*. — 1999. — Кн. 10. — С. 1248.

⁴⁵ Федорів Т. *Історія пам'ятника складна як і вся наша* // *Світ молоді*. — 1998. — 21 травня.

⁴⁶ Указ Президента України від 20.01.2010 року № 46/2010 «Про присвоєння С. Бандері звання Герой України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=46/2010>